

Rapport 2008:60

Arkeologisk förundersökning

En tidigare okänd del av det medeltida Söderköping

RAÄ 14
Vintervadsplan,
Vintervadsgatan
och Linköpingsgatan
Söderköpings stad och kommun
Östergötlands län

Olle Hörfors

En tidigare okänd del av det medeltida Söderköping

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	5
Områdesbeskrivning	5
Tidigare undersökningar	8
Rapporterade undersökningar	8
Slutredovisade undersökningar	11
Syfte och frågeställningar	12
Metod och dokumentation	12
Resultat	13
Schakt 1	13
Schakt 1b	15
Schakt 2	15
Schakt 2b	16
Schakt 3	17
Schakt 3b	18
Schakt 3c	18
Schakt 3d och 3e	18
Schakt 4	18
Schakt 5	19
Fyndmaterial	19
Slutsatser	21
Referenser	22
Tekniska uppgifter	23

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

Sammanfattning

I december 1996 inledde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning vid Vintervadsplan (tidigare kallat Hästtorget) i Söderköping. Arbetet föranleddes av nedläggning av nytt VA. Arbetet avbröts på grund av kyla (-25 grader) vid jultid och återupptogs och slutfördes först i mars 1997.

Denna del av staden har aldrig tidigare omfattats av någon större arkeologisk undersökning och den allmänna uppfattningen har varit att staden inte sträckt sig så långt västerut. Även stadskartan från 1702 visar att området då låg precis utanför stadens gräns. Här fanns istället en sammanlänkning av stadens båda huvudfarter. I den korta sträckan mellan dessa låg det av Erik Lundberg antagna Hästtorget.

Mindre delar av undersökningen berörde Vintervadsgatan och Linköpingsgatan där kulturlager tidigare har uppmätts. Före undersökningen kunde därför bevarade kulturlager endast förväntas i dessa sträckor.

Undersökningen kunde visa att Linköpingsgatan var stenlagd och sträckte sig förbi undersökningsområdet västerut. Undersökningen visade också att kvarteren Gillet och Folkskolan öster om undersökningsområdet ursprungligen sträckt sig betydligt längre ut mot väster och att stora delar av bebyggelsen legat ute i nuvarande Vintervadsplan. Så långt ut att bara en smal gatubredd skilde den från den bebyggelse som funnits inom nuvarande gräns för kvarteret Vintervadet i väster.

I kvarteret Vintervadet, som liksom Vintervadsplan antagits ligga utanför den medeltida staden, påträffades också medeltida kulturlager, men inga konstruktioner. Sådana bör dock ligga längre in i kvarteret.

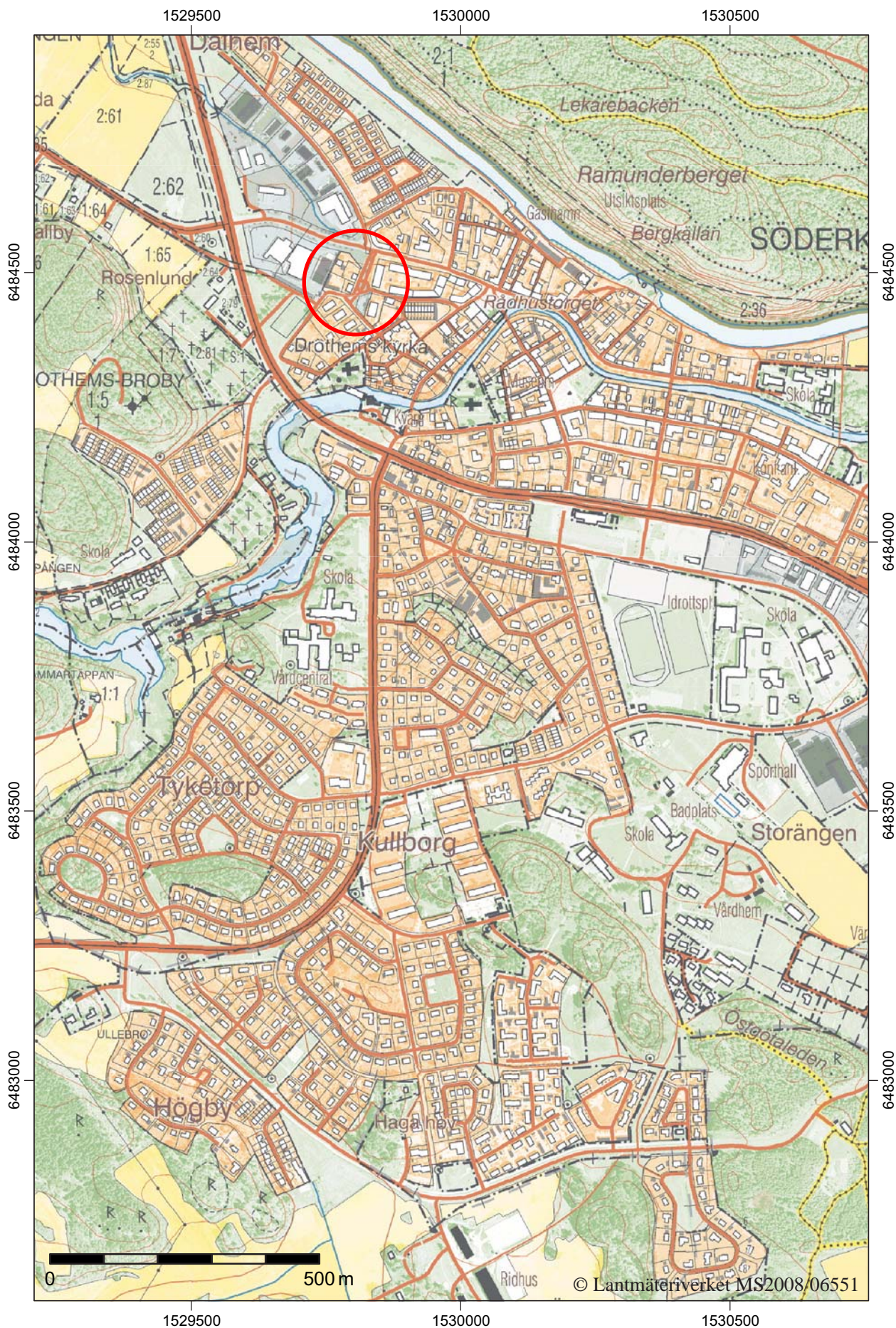
Sammantaget var kulturlagren i genomsnitt minst 2 m djupa och välbevarade. De täcktes av 0,5 m tjocka påförda lager. I kulturlagren påträffades dels äldre vägbeläggningar i form av kavelbroar och dels grusade ytor i flera nivåer. Gårdsläggningar av småsten och lämningar av träbebyggelse framkom i 2-3 olika nivåer.

Ett flertal dendroprover togs på den bevarade bebyggelsen, tyvärr kunde endast ett av dessa dateras. Provet tillhörde det understa bebyggelseskiktet och kunde dateras till vintern 1257-1258. Om denna nivå är den äldsta bebyggelsen så kan den dateras till 1200-talets andra hälft. Detta förutsätter att inga äldre nivåer kvarligger under undersökningens schaktdjup vilket är fullt möjligt. Om detta inte är fallet så innebär det en relativt sen utbyggnadsfas av staden, vilket också var att förvänta. Det yngsta bebyggelseskiktet kunde inte dateras med dendroprov, men fynden karakteriserades av keramik, yngre rödgods, från 1400-1600-tal samt ett mynt från 1600-tal.

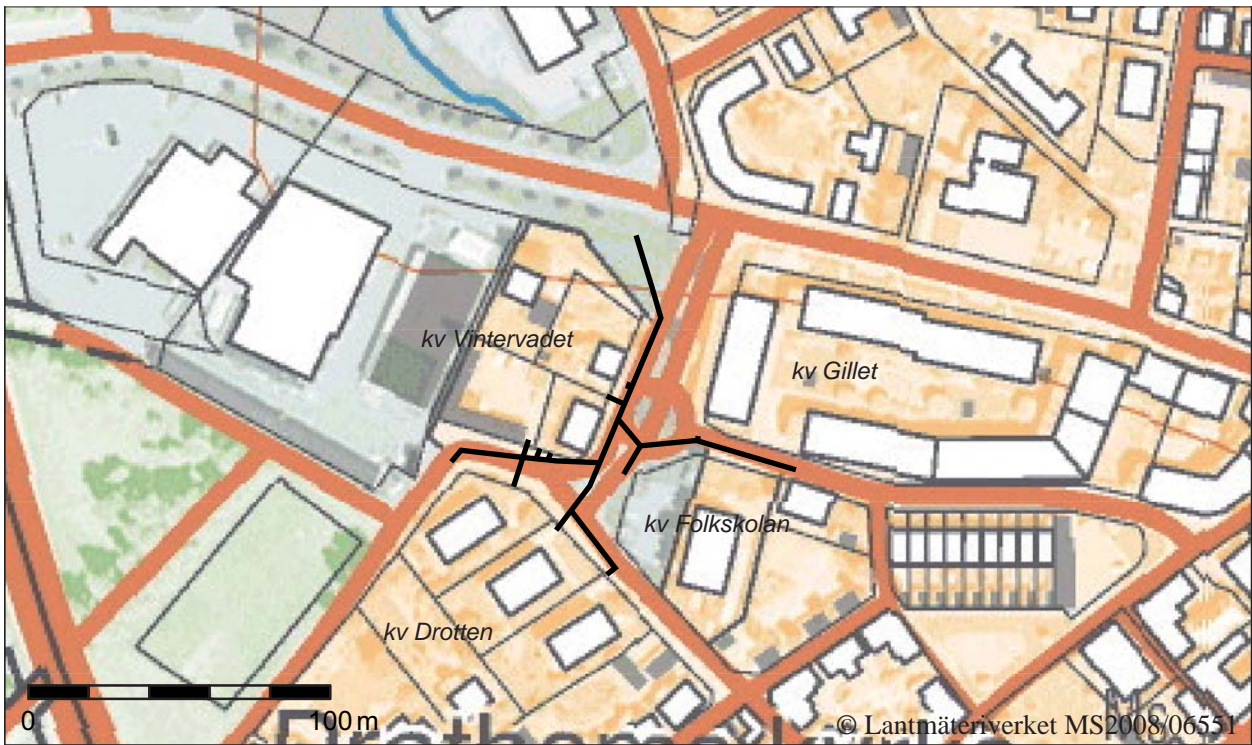
Fynden utgjordes till stora delar av spill av bearbetat läder och horn, från sko- och kammakeri. Något som inte är överraskande eftersom Vintervadsgatan i en del äldre källor kallas just Skomakaregatan. Fynden av läder var främst koncentrerade till Vintervadsgatans mynning i Vintervadsplan. Vid den stora undersökningen av Vintervadsgatan på 1980-talet konstaterades likaså omfattande skomakeriaktivitet längs hela gatan.

Olle Hörfors
antikvarie

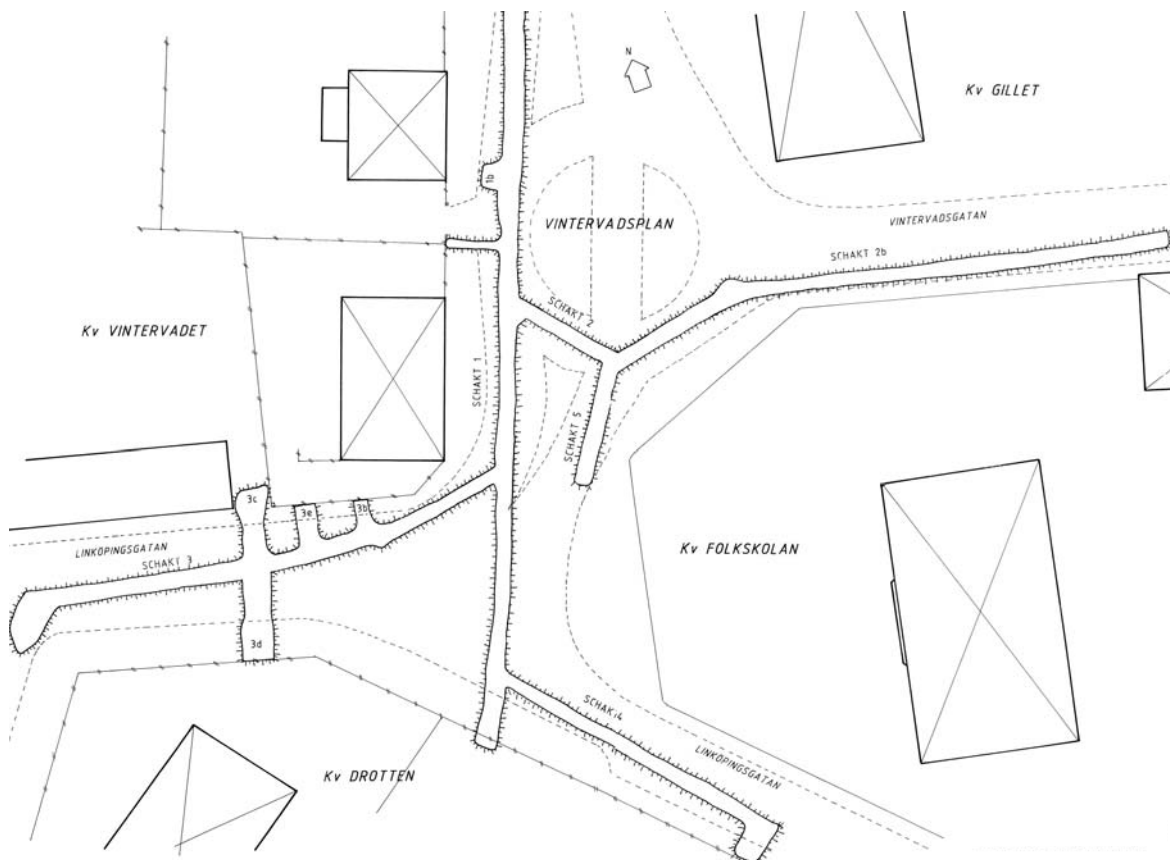

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Figur 3. Schaktens utbredning i och kring Vintervadsplan, direkt väster om Söderköpings innerstad. De omgivande kvarteren är i väster kv Vintervadet, i nordöst kv Gillet, i sydöst kv Folkskolan och i söder kv Drothen. Skala 1:2 500.

Figur 4. Schaktplan över de delar av schakten som innehöll kulturlager. Schakt 1 norr om den inritade delen var helt tomt. Schakten är numrerade i den ordning som de upptogs. Skala 1:500.

Inledning

Rapporten omfattar dokumentationen av fem sammanhängande schakt grävda för VA vintern 1996/97 i och omkring Vintervadsplan i Söderköping. Uppdragsgivare var Söderköpings kommun genom Karl Göran Ahlqvist. VA-arbetet sköttes av kommunens egen personal.

Eftersom området bedömdes ligga utanför det medeltida Söderköping kostnadsberäknades endast för en antikvarisk kontroll, medan en arkeologisk förundersökning bedömdes vara nödvändig endast i den del av schakten som berörde Linköpingsgatan mellan kvarteren Drotten och Folkskolan samt i östra delen av Vintervadsgatan. Med undantag av den allra nordligaste kröken på schakten påträffades dock omfattande och tjocka välbevarade kulturlager längs med hela sträckan.

Den antikvariska kontrollen och den arkeologiska förundersökningen utfördes av antikvarie Olle Hörfors som också svarat för rapporten. Schakt 2b undersöktes av antikvarie Marie Skoglund (numera Ohlsén). Som arkeologassistent deltog Thomas Berglund. Renritningarna har gjorts av Suzanne Lundblad, Johan Levin och Lasse Norr.

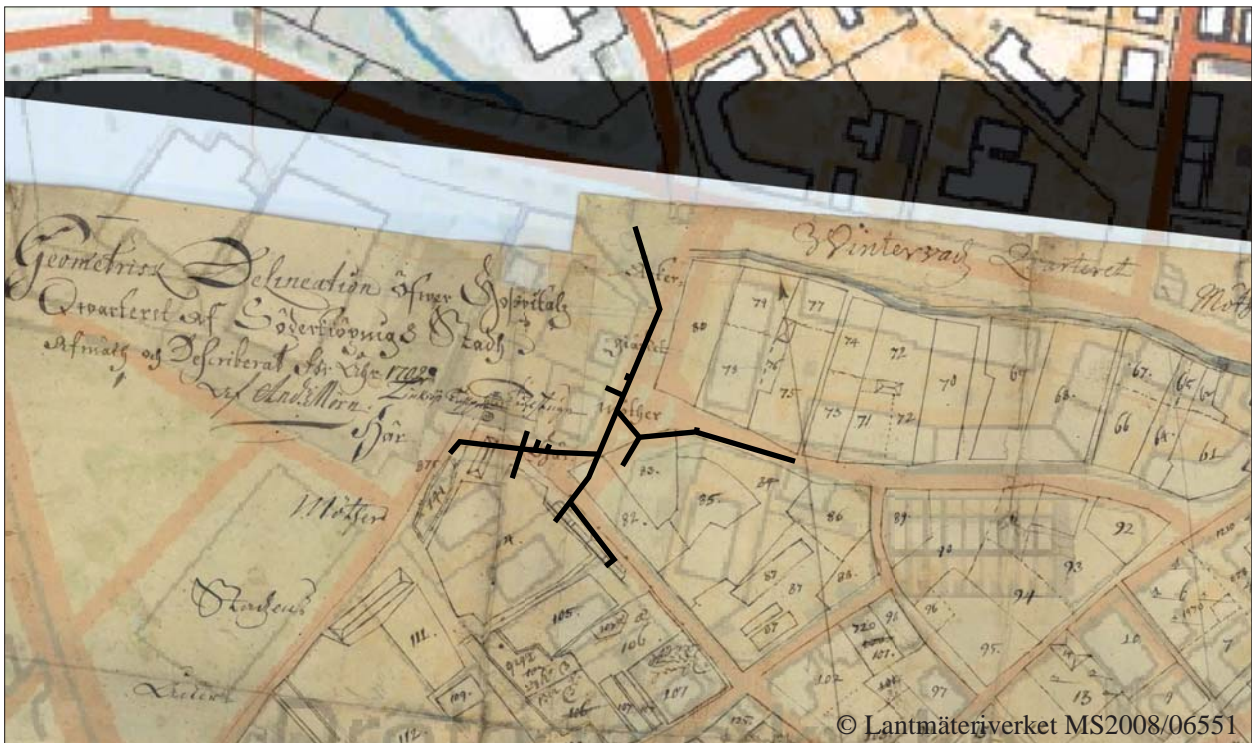
Områdesbeskrivning

Vintervadsplan ligger direkt väster om, och utanför, vad som tidigare antagits vara Söderköpings medeltida stadsutbredning. Detta eftersom området inte visas som bebyggt på den äldsta kända stadskartan från 1702 (figur 6). På en karta över stadens åkrars utbredning från 1642 (figur 5) ligger kv Vintervadets östra del utanför åkrarnas markering, detta behöver dock inte betyda att området var bebyggt. På 1779 års stadskarta (figur 7) är den östra delen av kvarteret Vintervadet bebyggt. På Göta kanals stadskarta från 1813 saknas kvarteret som dock åter är med på stadskartan från 1859. Den bebyggelse som finns angiven på en del av kartorna motsvarar den del av kvarteret som idag är bebyggd med villor medan den obebyggda delen motsvaras av stormarknadsområdet. Undersökningen 1996-1997 visar att kartbilden från 1779 bör anses ge korrektare bild av stadsutbredningen än kartan från 1702, märkligt nog.

Vintervadsgatan och Linköpingsgatan var båda utfarer från staden och sammanstrålade på södra sidan av Vintervadsplan. Området norr om dessa gator kallas av Erik Lundberg för Hästtorget och spelar en vik-

Figur 5. Utsnitt ur Stadskartan från 1642 lagd på den digitala Fastighetskartan. Kartan visar var stadens jordar tar vid (gränsen markerad med rött). Skala 1:2 500.

Figur 6. Utsnitt ur 1702 års Stadskarta lagd på den digitala Fastighetskartan. Det aktuella området ligger där kartans huvudtext står. De yttersta kvarteren är Gillet i norr, Folkskolan i mitten och Drotten i söder. De båda förstnämnda sträcker sig något längre mot väster än vad de gör idag. Skala 1:2 500.

Figur 7. Utsnitt ur 1779 års Stadskarta lagd på den digitala Fastighetskartan. Till skillnad från stadskartan 1701 visar stadskartan från 1779 bebyggelse i kv Vintervadet (18 på kartan). Den visar också platsen för det ursprungliga vintervadet, utmärkt med en bro (vid I på kartan). Liksom på kartan från 1701, sträcker sig kvarteren Folkskolan och Gillet något längre mot väster än vad de gör idag. Den gemensamma utfarten i Linköpingsgatan/Vintervadsgatan syns tydligt vid orden "så kallade". Kartan ger förmodligen en mer korrekt bild av den medeltida stadens utbredning än kartan från 1701. Skala 1:2 500.

tig roll i hans tolkning av den medeltida stadens uppkomst. Han menar att det han kallar Hästtorget varit den ursprungliga marknadsplatsen vid vilken staden växt fram och att Rådhusorget är en sen företeelse. (Lundberg 1928:28-29). Detta resonemang avfärdas dock helt av Sven Ljung (Ljung 1949:11), liksom av de flesta senare forskare som menar att Rådhusorget är det ursprungliga marknadstorget. Se till exempel medeltidsstadens Söderköpingsmonografi (Broberg/Hasselmo 1978) eller Söderköpingsavsnittet i boken 7000 år på 20 år (Hasselmo/Tesch 1987).

Vintervadsplan innehåller idag en liten trafikplats och omges av bostadsbebyggelse på alla sidor. I kv Folkskolan finns närmast Vintervadsplan en gammal skolbyggnad. I kv Norrtull och kv Gillet finns hyreshus medan det i kv Drotten och Vintervadet finns vilabebyggelse. Bortsett från de två villorna vid själva Vintervadsplan innehåller kv Vintervadet i övrigt stormarknader för järn, möbler och livsmedel.

Tidigare undersökningar

Rapporterade undersökningar

kv Norrtull

1977-78 gjordes en arkeologisk undersökning i kvarteret. Vid denna framom endast ett enda bebyggelse-skikt. I den 150 m² stora undersökningsytan framkom grunden till en 5x10 m stor träbyggnad. Fynden (hyskor, hakar och blyplomber till flandriskt kläde) visade att huset tillhört en klädeshandlare under 1300-talet. Vid detta tillfälle framkom den så kallade "Söderköpingsskatten" bestående av ett stort antal mynt varav de flesta är hopsmälta i en stor klump vilket gör att det exakta antalet inte går att identifiera, det är dock mycket stort. De flesta mynt som kunnat identifieras är från mellan 1320 och 1370. Fyndet är publicerat av Marietta Douglas (Douglas 1989).

Helt orapporterad är den undersökning som 1982 ägde rum i tomterna Norrtull 2 och 11. Resultatet från de provgrovar som gjordes visade att området varit bebyggt under 1300-talet. Kulturlagret var torrt och bevaringsförhållandena dåliga.

I kvarteret Norrtull 19 utfördes 2005 en antikvarisk kontroll i samband med en utökning av en lektya och grundförstärkning av lekredskap. Inga djupare markarbeten behövde göras men det kunde konstateras att kulturlager förekom redan på ett djup av 0,2 m under markytan (Lundberg 2005).

Figur 8. Vintervadsplan under pågående schaktning. De två husen till vänster ligger i kv Vintervadet. På höger sida skimtar kv Gillet och rakt fram i bild kv Norrtull. Foto mot NNÖ.

kv Gillet

1962-63 nybebyggdes hela kvarteret Gillet. Detta föranledde ett av de största arkeologiska arbetena i staden någonsin. Arbetet utfördes av lokal arbetskraft, medan den antikvariska kontrollanten, Anders Lindahl, besökte arbetsplatsen ca en gång i veckan och då upprättade det mesta av dokumentationen. Undersökningen gick under beteckningen Vintervadsgatan vilket gör att den lätt kan blandas samman med den omfattande undersökningen av sagda gata på 1980-talet. Ingen rapport föreligger men Anders Lindahl har skrivit en omfattande artikel i Östergötlands läns museums årsbok 1969 (Lindahl 1969).

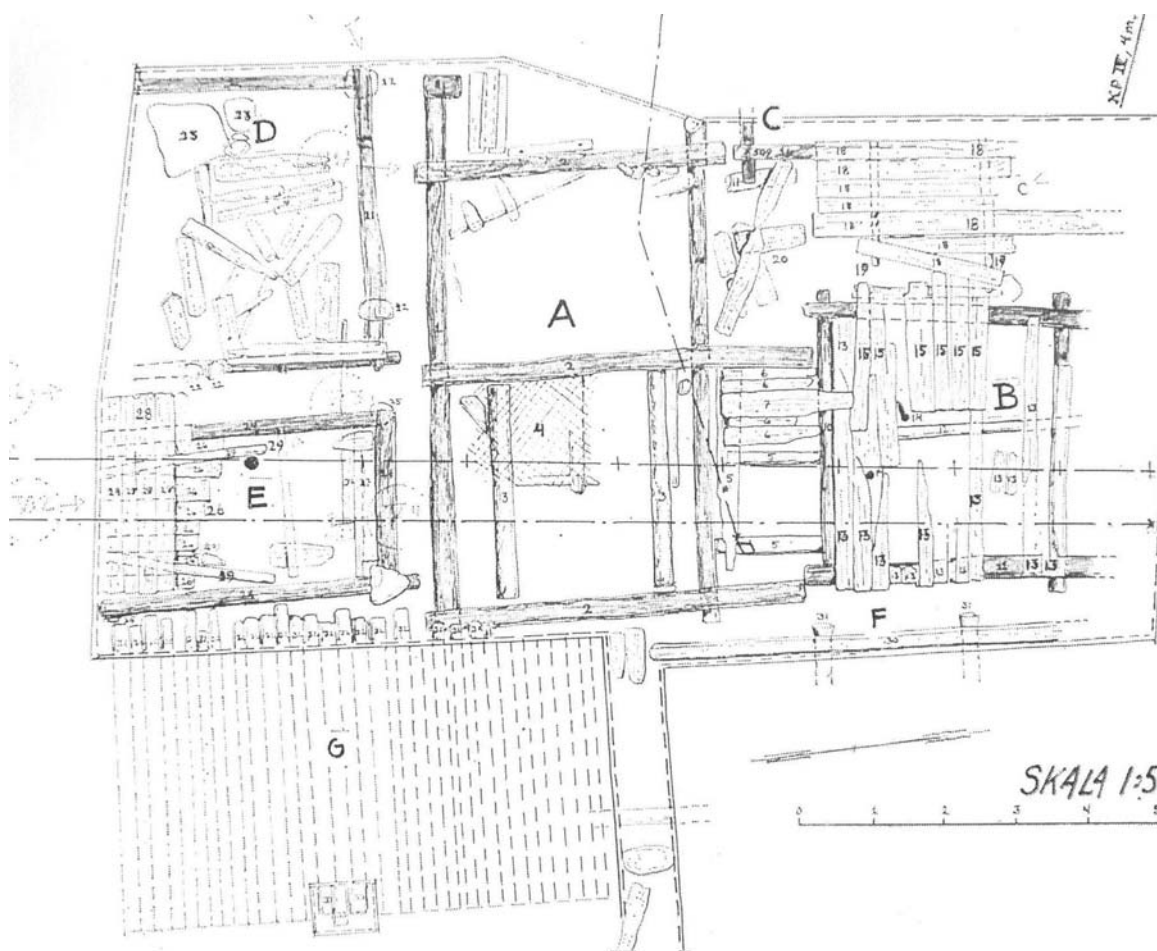
Utgrävningen i kvarteret gav tre olika medeltida och ett tidig efterreformatoriskt bebyggelseskikt. Mellan dessa ledde stenlagda gränder från Vintervadsgatan ner till Lillån.

Silversmedens gård från 1200-talet låg på en liten tomt med fem byggnader. Verkstaden låg mot gatan och bostadshuset låg mitt i gytret av hus. Bostaden var typisk för sin tid med två rum och svalgång på två sidor. Bland fynden finns en gjutform till ringspännen, ett fingermått, en försilvrad järnsked, verktyg, slagg och verkstadsavfall.

Närmast Lillån och torget låg **slaktarens bod och bostad** från 1200-talet. I bostadsrummet om 22 m² fanns en bänkgavel i romansk stil bevarad, trots att rummet brunnit. I slaktarboden stod ett stort träkar och en slaktkubb. Bredvid låg slaktbågar för upphängning av djurkroppar samt horn och nöthår. På undersidan av en pall var ett kvarnspel inristat. Slaktaren spelade kanske ett parti med grannen när denne tittade in.

På **stadsbondens gård** från 1400-talet låg fyra hus runt en gårdsplan med kavelbroar. Husen mot gatan var helt förstörda av brand, några slaggklumpar kan tyda på en verkstad. I logbyggnaden fann man brända sädeskorn och vid ladugården, där en hel vägg bevarats, hittades en koskälla.

Invid en av de stenlagda gränderna från Vintervadsgatan ner till Lillån låg **två stadsgårdar** från 1500-talet. Gården närmast gränden bestod av en 15x5 m stor byggnad där ena delen varit verkstad och den andra bostadsrum med trägolv och tegelspis. Granngården låg bara 75 cm ifrån med parstuga, stall, uthus och stenlagd gårdsplan. I stallet, som hade plats för två hästar, hittades hästkosöm, bitar av stigbyglar och betsel.

Figur 9. Silversmedens gård, efter Anders Lindahl 1969.

kv Folkskolan

Det finns tre rapporterade arkeologiska arbeten som berör kv Folkskolan, samtliga genomförda på 1980-talet. I den sydöstra delen av kvarteret gjorde Sten Tesch 1980 en serie provgropar inför en tänkt exploatering som sedan inte blev av. I de fem provgroparna uppmättes 2,0-2,5 m tjocka kulturlager innehållande rikligt med välbevarat trä från byggnadskonstruktioner. Bland fynden ingick bland annat pilspetsar till armborst och pilbåge (Tesch 1985).

1986 gjordes arbeten för dränering och nya serviceledningar in till den gamla Folkskolebyggnaden. De arkeologiska arbetena leddes av Carin Claréus. Servisledningarna krävde ett schakt från byggnaden och ut till Vintervadsgatan. Schaktningsnivåerna avslutades på en nivå av 2,0-2,7 m under nuvarande markyta utan att botten på kulturlagernivån nåts. Eftersom de påförda lagren var 0,8 m tjocka innebar detta att kulturlagerdjupet var minst 1,5 m. I schakten påträffades både kavelbroläggningar och bebyggelselämningar, bland annat en eldstad, placerad i hörnet av en husgrund. Samma år gjorde Carin Claréus ytterligare en undersökning i samband med uppförandet av en transformatorbyggnad i kvarterets östra del. För byggnaden schaktades det ned till ett djup av 1,0 m under markytan, inga äldre kulturlager berördes därmed. Under det 0,25 m tjocka påförda lagret fanns ett kalk- och tegelflislager och under detta ett brandlager. Fynd av trefotsgrutor daterade flislageret till 1500-1700-tal (Broberg 1994a och b).

kv Drotten

Kvarteret Drotten söder om Vintervadsplan har tidigare, liksom Drothemsgatan öster därom, brukat anses ligga utanför den medeltida staden. En del arkeologiska observationer har dock gjorts i kvarteret.

1987 genomfördes en arkeologisk förundersökning i samband med nybyggnation vid Drothems församlingshem av Leif Zerpe (Zerpe 1995). De kulturlager som påträffades var tunna, 0,6 m, och betraktades som unga, 1700-tal som äldst.

1991 genomförde Rikard Hedvall en arkeologisk förundersökning i kvarteret Drotten 8, det vill säga återigen Drothems församlingshem. Denna gång i samband med omdragning av el och VA (Hedvall 1991). Därvid observerades ett relativt tunt kulturpåverkat lerlager som Hedvall utifrån fynd daterade till 17-1900-tal.

Hedvall genomförde likaså en arkeologisk förundersökning i gatumarken runt kvarteret år 1997 (Hedvall 1997). Schakten löpte i Linköpingsgatan och Kvarnvägen, med anslutningar in till flera fastigheter. Till följd av att man följde gamla ledningsgravar, framkom inga äldre kulturlager.

Den mest omfattande undersökningen i kvarteret genomfördes av Göran Tagesson och Ann Wastesson Jonsson i kv Drotten 30 (tidigare Drotten 1,2,3 och 7) år 1992 (Wastesson Jonsson 1992). Ytan låg i direkt anslutning till den nordvästra delen av schakten i Drothemsgatan 1992. Arbetet var en förundersökning i samband med schaktningsarbeten för uthus, carportar samt en ny dagvattenledning till den nya bebyggelse som uppfördes i kvarteret. Schakten var relativt ytliga och grävdes inte ned till ursprunglig mark. Kulturlagret innehöll BII:4-keramik, huvudsakligen med klarglasyr, som bedömdes tillhöra 1500-1700-tal. Under detta påträffades ett trägolvet vilket dokumenterades och togs bort. Under detta fortsatte kulturlagren. Resultatet av undersökningen var att det sannolikt fanns medeltida kulturlager i denna del av kvarteret och i anslutning till Drothemsgatan.

1992-94 genomfördes flera förundersökningar i Drothemsgatan. Dessa tillkom i samband med nedläggning av VA och el i gatan och genomfördes av undertecknad. Vid tillfället framkom med all tydlighet att sådana lämningar fanns i både gatu- och kvartersmark (Hörfors slutredovisning 1992 och 1994 samt rapport 2007).

Den medeltida gatusträckningen och gatbredden i Drothemsgatan kunde beläggas. Till följd av att Drothemsgatan efter 1918 breddats hade lämningarna av bebyggelsen i kv Drotten kommit att hamna långt ut i gatan. Stora delar av kvarterets bebyggelsestruktur kunde därmed beläggas och den äldsta bebyggelsen dateras till före 1250 (Hörfors 2007).

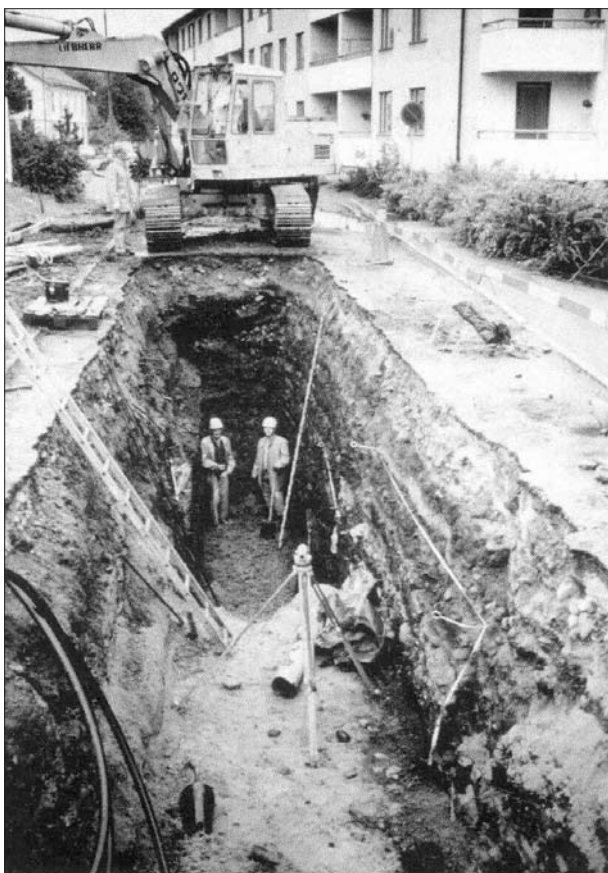
Vintervadsgatan

Vintervadsgatan ingick i de gator som fick nytt VA på 1920-talet. Arbetena övervakades av Erik Lundberg men det mesta arbetet gjordes lokalt och Lundberg tillkallades ”då man upptäckt något intressant” (Lundberg 1928:9). Vintervadsgatan är en av de allra viktigaste i Lundbergs skildring över det medeltida gatusystemet i staden och för dess del redovisar han ett flertal trä- och stenlagda gator (Lundberg 1928:7-26).

Den stora klassiska undersökningen av Vintervadsgatan i samband med att det VA som grävdes ned på 1920-talet byttes ut 1985 är ännu inte rapporterad. Det föreligger ännu bara en preliminär rapport av undersökningsledaren Margareta Hasselmo (Hasselmo 1996). Däremot finns en sammanfattande beskrivning av arbetet publicerad i boken ”7000 år på 20 år”. Boken innehåller ett Söderköpingskapitel i vilket beskrivningen ingår (Hasselmo & Tesch 1987). Boken tillkom samtidigt med en utställning om uppdragsarkeologin i Mellansverige på Historiska museet i Stockholm. Till denna skapades också ”Vintervads-

gatsprofilen”, en rekonstruktion av en profilsektion, som nu står uppställd i Vintervadsgatans östra del.

Sammanlagt undersöktes 112 m schakt. Schakten grävdes till 3,5-4,0 m djup varav ungefär halva bredden utgjordes av de handgrävda schakten från 1920-talet. Av undersökningen framgick att Vintervadsgatan haft samma sträckning sedan medeltiden. Gatläggningar påträffades i mängd, ibland i så många som 17 lager. De flesta utgjordes av kavelbroar, men även sten och grus förekom. Av de byten i teknik som förekom på flera ställen framgick att den enskilde väghållaren själv kunde välja metod. Även bebyggelserester från knuttimrade hus och hus i skiftesverk framkom i kanten av schakten. Flera av dessa försedda med kraftiga syllar, typiska för 1200-talets Söderköping. Underst i kulturlagren fanns ett karaktäristiskt preurbant lager, som påträffats många gånger i staden. Detta lager brukar oftast vara utan anläggningar och fynd. Här påträffades dock en gatuläggning bestående av små kantiga stenar spridda i den ursprungliga markytan eller på en risbädd av granris. I detta lager påträffades enstaka skärvor av äldre svartgods.

Figur 10. Bilden av Vintervadsgrävningen som publicerades i boken "7000 år på 20 år" från 1987 ger en god uppfattning om schaktens bredd och djup.

Undersökningen visade också att kulturlagrens botten i Vintervadsgatan var lägre än i de omgivande kvarteren. Hasselmo menar därför att gatan ursprungligen varit en hålväg som lett ned till marknadsplatsen (Hästtorget) vid åmötet. Fynden visade på en omfattande skomakeriverksamhet längs med gatan.

Slutredovisade undersökningar

Kv Vintervadet

Den enda undersökning som berört detta kvarter utfördes i oktober 1995 av Mattias Schönbeck (Schönbeck 1995). Undersökningen gällde kv Vintervadet 3 och föranleddes av dräneringsschakt kring bostadshuset i kvarteret. Det kunde konstateras att hela det schaktade området var stört i samband med fastighetens uppförande på 1920-talet. Däremot framkom omrörda kulturlager i schaktmassorna.

Kv Gillet

2005 uppfördes ett nytt bostadshus i kv Hertigen 3. I samband med att detta skulle anslutas till fjärrvärme skedde en förundersökning, ledd av Ann-Charlott Feldt. Värmeschaktet drogs från kv Hertigen upp i Vintervadsgatan via Hospitalsgatan och fram till och in i kv Gillet, en sträcka på ca 60 m. Syftet var att lägga värmeschaktet i sentida fyllmassor och att i största möjliga mån undvika intakta kulturlager. I Vintervadsgatan följdes i möjligaste mån gamla ledningsschakt. I den södra delen av schaktet framkom kulturlager i schaktväggen med bland annat kavelbroläggningar. Den del av schaktet som var placerat i kv Gillet grävdes ned till 0,7 m djup under befintlig markyta. Här framkom lämningar av kavelbroar som markerade en tidigare okänd gränd i kvarteret. Två nivåer broar undersöktes varvid ett keramikmaterial som daterar dem till 1200-1300-talen framkom. Direkt väster om gränden fanns lämningar av en brandskadad stenkonstruktion innehållande rikligt med slagg. Analys av denna visar att det huvudsakligen var fråga om primärsmide, d v s att smida halvfabrikat för vidareförsäljning (Willmin 2007). Byggnaden bör alltså tolkas som en smedja.

Kv Norrtull

1986 genomförde Lena Beronius och Marianne Johnsson en arkeologisk undersökning i samband med uppförandet av ett nytt bostadshus i kv Norrtull 2. Tre schakt upptogs i den yta som skulle bebyggas. I schakt 1 framkom brända trägolv i två nivåer och ett syllstenshus. I schakt 2 påträffades två brända hus och en kavelbro. Schakt 3 låg norr om de andra och innehöll inga bebyggelserester. Fyndmaterialet utgjordes av mynt, en mungiga, ett spänne, äldre och yngre svartgods m m (Beronius/Johnsson 1986).

Kvarteret har tidigare ansetts vara helt tillkommet under 1300-talet. Fynden av äldre svart- och rödgods motsäger detta.

Linköpingsgatan

I samband med utbytande av en havererad elstolpe i korsningen Linköpingsgatan och Hospitalsgatan gjordes 1995 en antikvarisk kontroll. Inget av arkeologiskt intresse framkom (Schönbeck 1995).

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska förundersökningen och den antikvariska kontrollen kring Vintervadsplan var i första hand att, där så var möjligt, se till att arbetet berörde fast fornlämning i så liten omfattning som möjligt. Dessutom skulle den arkeologiska förundersökningen fastställa i vilken omfattning det förekom fast fornlämning i form av kulturlager och/eller konstruktioner i det aktuella området. Om fast fornlämning framkom skulle den dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras.

Frågeställningen gällde främst utbredningen av den medeltida staden mot väster. Kartmaterialet gav en motsägelsefull bild, medan den enda undersökning som berört kv Vintervadet inte givit något tydligt resultat annat än att kulturlager kanske skulle kunna finnas här.

Enligt kartorna sträckte sig både kv Gillet och kv Folkskolan tidigare längre mot väster. En del av denna bebyggelse skulle möjligen kunna påträffas.

Metod och dokumentation

Samtliga schakt är grävda med maskin ned till anläggningsdjup. Kulturlagren har huvudsakligen schaktats med maskin i ca 0,05-0,10 m tunna skikt. I de fall som fynd eller intressantare strukturer framkommit har dessa undersökts för hand med spade och skärlev. I de fall som anläggningar framkommit har de mätts in och ritats i plan och profil i skala 1:20 samt fotograferats. Merparten av schaktsträckningarna är dokumenterade i profil i skala 1:20.

Stora delar av undersökningen genomfördes under svåra väderleksförhållanden. Vintern var kall och en del av grävarbetet genomfördes i ned till -26 grader, dagarna före jul 1996. Detta innebar att schaktväggarna frös och var svåra att dokumentera eller rensa. För att kompensera detta användes huggmejslar, spett och slägga för att bryta bort en tillräckligt stor tjälad sektion, varefter profil kunde ritas på 10 minuter, innan schaktväggen åter frös. Profilen fick därför ritas utifrån mätpunkter med två meters ekvidistans, och lagerbegränsningarna ritas ihop. Detta är naturligtvis en felkälla som främst har drabbat dokumentationen av schakt 1, medan förhållandena var bättre vid undersökningen av de andra schakten.

Höjderna är inmätta med hjälp av Söderköpings kommuns mätstation. Koordinaterna är inmätta efter kommunens stadskarta.

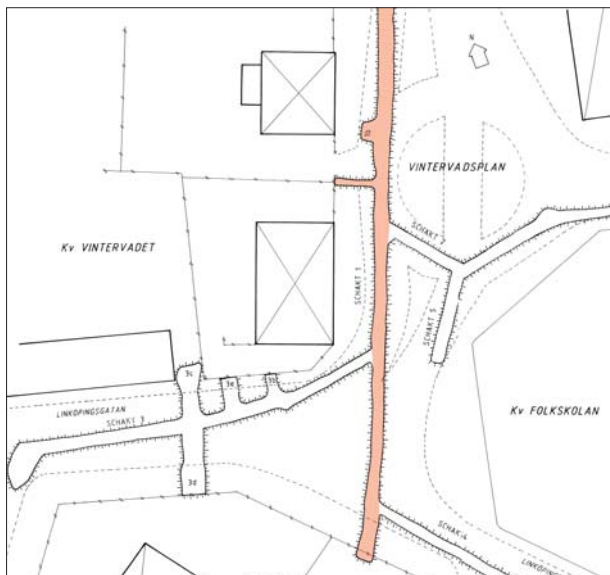

Figur 11. Schaktningsarbeten på 1920-talet skedde helt för hand och schakten blev därför så smala som möjligt. Från dem föreligger en del bilder tagna av den klassiska Söderköpingsfotografen Emil Ström. Här en vilopaus vid grävning i Ågatan.

Resultat

Schakt 1

Schakt 1 var ca 100 m långt och började strax söder om den kulverterade Lillån under Ågatan och sträckte sig först i vinkel in mot Vintervadsplan. Därefter följde schaktet Vintervadsplans västra kant hela vägen fram till kv Drotten. Bevarade kulturlager framkom på en 53 m lång sträcka i den södra delen av schaktet. Den norra halvan behövde inte dokumenteras alls. En profil sattes i den östra schaktkanten med en nollpunkt vid 43 m av schaktsträckningen. Kulturlager vidtog vid fyra meter. Dessa var över 1 m djupa och visade bebyggelserester och gatulämningar i flera nivåer. Ingenstans nåddes kulturlagerbotten i de 1,5 m djupa schakten.

Figur 12. Schakt 1.

Den första delsträckan sträckte sig mellan två störningar, från 4 till 13 m. Delsträckan omfattade gatumark och i den fanns gatuläggningar i minst fyra nivåer. De tre översta (A1-3) bestod av kullerstensläggningar och av den understa (A4) återstod endast en rustbädd. Den översta gatunivån låg så högt i nivå att den delade de påförda grusmassorna i två delar. Den bör därmed vara väldigt sen. Den andra gatunivån bildade gräns mellan de påförda massorna och äldre omrörda kulturlager. Den tredje nivån bestod av en skadad stenläggning med tillhörande rustbädd. Till skillnad från de två övre nivåerna så var den inte rak utan följde de underliggande kulturlagrens ojämnheter. Underst i profilen fanns ytterligare en stenläggning, A5. Denna följde inte schaktet längsgående utan löpte tvärs över det. Stenläggningen är också dokumenterad i plan. Mellan gatuläggningarna fanns upp till fem nivåer av bevarade kulturlager. I

den övre delen av schaktet var de relativt ljusa och föreföll omblandade medan de lägre liggande lagren var de för Söderköping typiska blöta, feta och svarta lagren.

Även den andra delsträckan sträckte sig mellan två störningar, vid 14 respektive 38 m. Även denna delsträcka omfattade endast gatumark. Kulturlagerbilden var dock relativt stökig och störd. Samtliga gatuläggningar från första sektionen utom A1 kunde identifieras på kortare eller längre sträckor, samtliga med flera avbrott och störda delar. A2 bildade fortfarande gränsen mellan äldre omrörda kulturlager och sentida fyllning fram till 19 m, varefter den var bortgrävd och endast återkom i två korta avsnitt vid 26 och 30 m.

Kulturlagren lutade uppåt vilket betyder att de i delsträcka 1 lägre nivåerna kom högre och högre i profilen. Detta innebär att originalmarkytan ursprungligen lutat svagt uppåt mot söder och att man vid tilljämning av planen grävt bort mer kulturlager i söder än i norr. En typisk exponent för detta är A3, som från att i delsträcka 1 ha utgjort den tredje gatunivån från och med 21 m utgör den översta. Gatunivån fanns med hela vägen men var ofta endast fragmentariskt bevarad. Mellan 29,6 och 33 m överlagrades gatan av ett kraftigt brandlager, L48. Redan vid fyra meter fanns antydningar om brandrester ovanför denna gatunivå.

Under A3 dök två nya gatunivåer upp, denna gång grusade. De gavs anläggningsnummer A6 och A7. De skildes åt av en tunn rustbädd, L23. Längre ned återkom den stenlagda gatunivån A4 i två korta sektioner vid 15,5-18 och 27-28 m. I schaktbotten vid 38 m framkom en stenläggning liknande A5, som även denna gick på tvären. Den gavs anläggningsnummer A8.

Kulturlagren var tunna men många, upp till 10 nivåer. Lagrens karaktär varierade mellan leriga lager med endast mindre kulturinslag till homogena svarta feta kulturlager mot botten av schaktet. Flera lager med byggavfall i form av tegelkross och kalkbruk återkom, dessa har sannolikt lagts ut som dränering.

Delsträcka 3 var mycket kort och täckte bara sträckan 40-43,5 m. Den var den sista som täckte gatumark. Från 43,5 m kom schaktet att enbart täcka bebyggelse. En enda gatunivå fanns kvar, A6. Ovanpå denna låg en rest av ett sandlager som kan vara en del av A3. Den grusade gatunivån, A6, var kraftig och strax över 0,2 m tjock på hela sträckan. Gatan täckte ett kraftigt lager med byggavfall, L30, och under detta två skilda svarta kulturlager, L15 och L32. I botten finns ett kraftigt kulturblandat lerlager, L31.

Delsträcka 4 sträckte sig från 43,5 m till 52 m och innehöll fem nivåer med bebyggelselämningar varav de två översta var mycket välbevarade. Lämningarna låg snett över schaktet på en punkt mitt emellan kvarteren Folkskolan, Vintervadet och Drotten. Sannolikt har bebyggelsen tillhört kv Folkskolan vars bebyg-

Figur 13. Utsnitt ur stadskartan från 1779. Centralt i bilden ligger den aktuella tomten nr 19.

gelse i så fall sträckt sig närmare 15 m längre ut i Vintervadsplan än vad kvarteret gör idag. Detta stämmer väl med stadskartan från 1779. Det rör sig om den triangulärt formade tomten 19 på denna stadskarta.

Tomtens västra spets hamnar precis i den punkt där bebyggelselämningar börjar uppträda i schaktet.

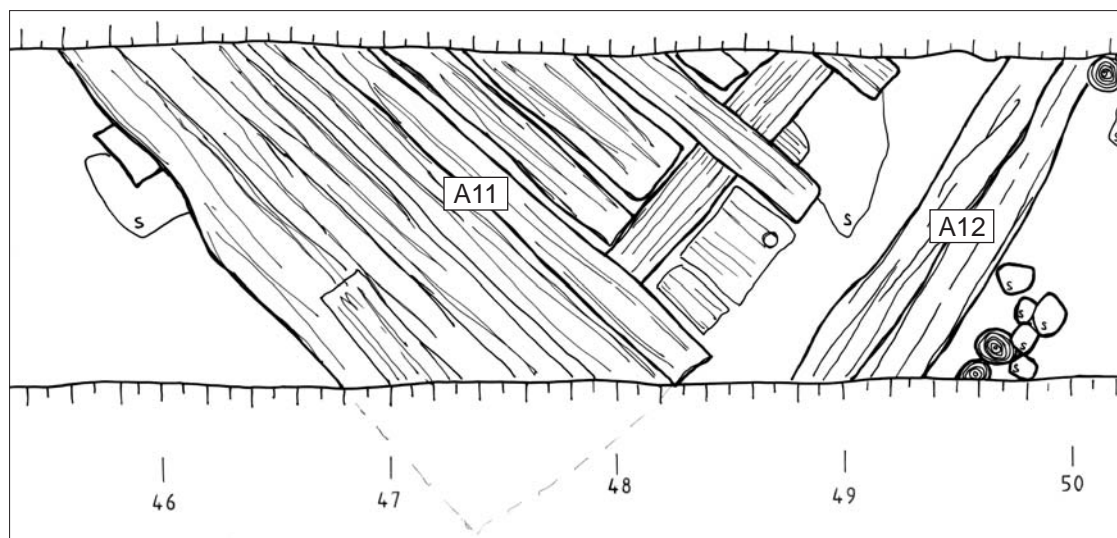
Om bebyggelsen på denna tomt skulle följt fastighetsgränsen mot väster skulle den träffa schaktet på det sneda sätt som den faktiskt kom att göra vid undersökningen 1986. Söder om huset fanns två urholkade stockar, A12, vilka torde ha fört takdroppsvattnet från huset vidare längs Linköpingsgatan. Utanför dessa fanns stenar som torde ha tillhört en nu fragmentarisk sträckning av Linköpingsgatan.

Det dendroprov som togs på husgrunden är analyserat på Nationalmuseet i Köpenhamn (provnummer 114020) och visade 115 årsringar av ek, men gav tyvärr ingen datering.

Denna identifiering av husgrunden A11 innebär också att de gatubeläggningar som tidigare beskrivits i schaktet också kan identifieras. De leder alla från den spång som är markerad vid det ursprungliga vintervadet, markerat I på kartutsnittet ovan, längs med tomt 18 i kv Vintervadet och fram till tomt 19. De påträffade lämningarna överensstämmer därmed väl med kartbilden.

Under A11 följde två bebyggelsenivåer som båda var ofullständiga. A13 utgjordes av en risbädd full av förkolnat trä. I respektive ände av den låg en stock och en sten. Tolkningen är att anläggningen utgjorde resterna av ett nedbrunnet hus i samma läge som A11. Ytterligare en risbädd med inslag av stockar, A14, fanns längre ned i lagren. Även denna bör ha utgjort en husgrund i samma läge som A11 och A13. I husgrundens gräns mot Linköpingsgatan låg sten som förmodligen utgjort en rännsten, A15. Invid denna låg delar av en husvägg bestående av två stockar med kvarsittande panelbrädor. I schaktbotten framkom ytterligare stockar som kan utgöra ytterligare en bebyggelsenivå, A16. Dessa lämnades men undersöktes inte närmare.

Vid schaktets botten framför husgrunderna, och således i gatumark, påträffades också en broläggning av stockar, A9, och en pålkrans, A10. Från A9 togs ett dendroprov som analyserats vid Nationalmuseum i Köpenhamn (provnummer 114021). Stocken var av furu och fälld vinterhalvåret 1257-58. Dateringen är tidig med tanke på att schaktbotten inte nåtts. Mellan anläggningarna fanns mörka feta kulturlager av karaktäristisk Söderköpingstyp.

Figur 14. A11 och A12. Skala 1:30.

Delsträcka 5 utgjorde schaktets sista sträckning, 53-57 m, och berörde gatumark. Under 0,5 m påförda massor och 0,56 m omblandade och förmodligen återfyllda kulturlager fanns två fragmentariska gatläggningar, A17 och A18. A17 utgjordes av en smal kavelbro avslutad med en kraftig sten. Anläggningen vilade på en rejält tilltagen rustbädd av granris och barkflis. A18 utgjordes av en kort sträckning kullerstengata lagd i sand. Resten av schaktet berörde kulturlager utan synliga anläggningar.

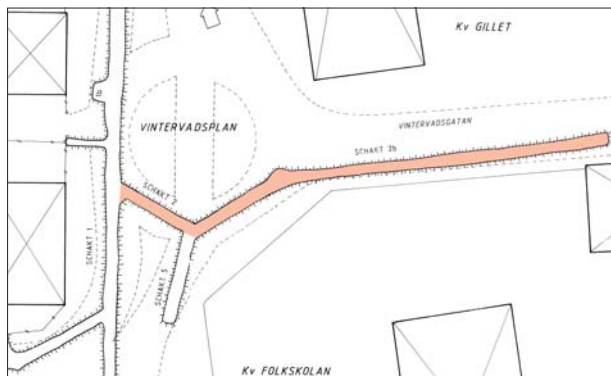
Schakt 1b

Schakt 1b var ett anslutningsschakt in till fastigheten Vintervadet 3 och utgjorde en 1 m bred utbuktning på huvudschaktet in till fastighetsgränsen. Till skillnad från huvudschaktet så påträffades här kulturlagerbotten vid en höjd av 3,08 meter över havet. Detta motsvarar 1,9 m under markytan. Överst fanns den nuvarande trottoaren och ett 0,5 m tjockt påfört gruslager. Mitt i detta fanns en kullerstengata vilken helt och hållet motsvarar A2 i huvudschaktet. Även gatunivån A3 går att identifiera, här överlagras den av ett tydligt brandlager. Gatan är lagd i bronsfärgad sand och bärs upp av en 0,2 m tjock rustbädd. Kulturlagren är 1,1 m tjocka och omfattar huvudsakligen svarta feta kulturlager. I den övre delen fanns också ett kraftigt lager med byggavfall i form av kalkbruk och tegelkross.

Schakt 2

Schakt 2 förband schakt 1 med Vintervadsgatan och var placerat tvärs över Vintervadsplan, strax söder om den lilla trafikplatsen. Sträckan var relativt kort, 12 m. Profilen upprättades på södra schaktväggen.

De påförda lagren var betydligt tjockare än i resten av det undersökta området. Tjockleken varierade mellan 0,8 och 1,2 m. De undersökta kulturlagren begränsades därför till 0,8 m. Kulturlagerbotten nåddes inte.

Figur 15. Schakt 2.

Den första sträckan, 0-1,5 m, berörde gatumark. Överst fanns en fragmentariskt bevarad grus- och kullerstengata, A19. Denna torde vara densamma som påträffades i schakt 1 och då betecknades som A3. Gatulagningen var iakttagbar bort till 7 m och överlagrade de bebyggelselämningar i trä som påträffades. Gatan var fundamenterad på ett tunt lager påförd grå lerblandad sand. Under gatan fanns ett omblandat kulturlager och ett lager med grå lera. I schaktbotten fanns ett barkflis- och pinnlager som kan ha utgjort rustbädd för ytterligare en gatunivå.

Mest iögonenfallande var att en husgrund, innehållande en fem stockvarv hög vägg, A20, fortfarande stod kvar. De fem stockvarven hade kvarsittande påspikad panel. Till väggen slöt ett golv där endast tre golvplankor var intakta. Husets andra vägg hade fallit utåt och fyra plank från denna dokumenterades i plan, men syntes inte i profilen. Samma sak gäller en härdpall, A20b, som låg intill ytterväggen. Hela husanläggningen var inpackad i ett tjockt lager barkflis, där någon nivåskillnad inte syntes. Inne i grunden påträffades ett mynt, 1/6-dels öre, präglat på Carl XI:s tid, alltså sent 1600-tal, vilket ger en någorlunda samtidighet med kartbilden av bebyggelsen.

Direkt under A20 fanns ytterligare en husgrund av stockar, A21. Anläggningarna låg så tätt ihop att A20 i stort sett vilade på A21. Av A21 syntes en syllstock och en golvbräda. Längre in på samma nivå låg fyra stockar i ordning. De bör ha hört till huset.

Vid 4,5 m fanns en vattenavrinningsanläggning i form av en urholkad stock, A24, med en intilliggande större stock och en bräda mellan dessa två. Nivåmässigt bör denna anläggning höra till husgrunden A20.

Vid 9 m fanns ytterligare en anläggning av stockar, A22. Dessa låg glest placerade i en risbädd. Funktionen är oklar eftersom de inte bildar en tydlig struktur. Det kan röra sig om en inkomplett kavelbrogata, vilket anläggningens bredd närmast talar för. I slutet av

Figur 16. En stor del av fynden bestod av skomakeriavfall. Här en sula och ett stycke ovanläder till en barnsko som hittades i anläggning A21. ÖLMC4075:65.

schaktet låg också två kraftiga, delvis bilade stockar ovanpå varandra, A23. De kom dock inte att beröras av något fortsatt schakt och undersöktes därför inte närmare.

Schakt 2b

Schakt 2b var en förlängning av schakt 2 och löpte i sin helhet i Vintervadsgatan, längs med trottoaren på gatans södra sida. Det var 53 m långt. Långa partier var störda eller så frusna att profiler inte kunde upprättas. Däremot kunde samtliga anläggningar som framkom dokumenteras i plan. Anläggningarna omfattade både husgrunder och gatuläggningar i upp till fem nivåer. Kulturlagerbotten nåddes inte.

Delsträcka 1 omfattade sträckan 0-14 m. Fram till 8 m berördes gatumark, varefter två tätt liggande tomter med en markerad gräns mellan framkom. Under ett 0,5 m tjockt påfört lager bildade en kullerstensgata, A25, gränsen till de bevarade kulturlagren. Gatan var till stora delar skadad och borttagen, men kunde iakttas mellan 1,4 och 7,8 m, dels som intakt kullerstensnivå, dels i form av ett sättsandslager. Ytterligare tre gatunivåer har funnits på sträckan. Inget återstod av själva gatorna, men tre rakt under varandra liggande rustbäddar, A26-A28, talade för att de funnits. Rustbäddarna sträckte sig fram till ca 5 m. Osäkerheten beror på att profilen mellan 5 och 8 m var mycket svår att tolka på grund av frost. På detta parti tycks de olika rustbäddarna smälta ihop till två lager (L26 och L27).

Kulturlagren var relativt tunna och omfattade rena raseringslager av tegelkross och kalkbruk, men även lerlager och de sedvanliga svarta feta kulturlagren av klassisk Söderköpingstyp.

Den bebyggelse som påträffades låg i två sammanpressade och tunna nivåer. A29 var ett tegelgolv med anslutande kalkstenshällar. Kalkstenshällarna utgjorde förmodligen trappsten för ingång i huset. Eftersom bara en kalkstenshäll låg i profilen syns anläggningen nästan bara i plandokumentationen. Direkt under A29 och utan mellanliggande kulturlager låg en nästan helt brandskadad syllstock till ytterligare ett hus, A30. Huset var tydligt nedbrunnet och sotlagret omfattade också den intilliggande A31.

Figur 17. Lager 23, det understa kulturlagret, innehöll bl a denna lilla barkbåt (ÖLMC4075:76) i två delar.

Denna anläggning bestod av vad som förmodligen var ett gränsdike. I detta var en påle, eventuellt till ett plank, nedslagen så djupt att pålens botten försvann under det undersökta djupet.

På andra sidan gränsdiket fanns två tätt på varandra placerade husgrunder, A32 och A33. På den översta nivån låg två syllstockar med ett, fragmentariskt bevarat, stenlagt golv mellan. På den undre nivån var stengolvet bättre bevarat, men här saknades istället syllstockarna i profilen.

Delsträcka 2 dokumenterades mellan 22 och 33 m. Kulturlager fanns också från 20 m, men här var profilen så frusen att den inte kunde ritas. Vid 33 m inträffade en ny störning. Kulturlager vidtog under ett 0,6 m tjockt påfört lager. Profilen omfattade i sin helhet gatumark och i de sammanpressade kulturlagren kunde fem olika gatunivåer dokumenteras trots att de analyserade lagren inte var tjockare än 0,8-1,0 m. Inte heller här nåddes kulturlagerbotten.

Vid 22-23 m syntes sex stockändar i tre lager, A34. Eftersom profilen var frusen är deras funktion oklar. De kan ingå i någon av de kavelbrogator som dokumenterades längre fram.

Från och med 23,2 m och fram till 33 m kunde anläggningarna följas bättre. Den översta nivån utgjordes av en kavelbrogata med rustbädd, A35. Längs nästan hela sträckan syntes rustbädden och vid 31,4-32,2 m var fyra stockar från själva broläggningen bevarade. Nästan likadant var fallet med A36, som bildade nivå 2. Här fanns en enda stock bevarad, vid 30 m, i övrigt syntes bara rustbädden. Sannolikt tillhör också tre stockar från A34 denna nivå. Denna anläggning var också synlig på hela sträckan. Nästa gatunivå, A37 på nivå 3, bestod i motsats till alla andra av en kullerstensgata. Denna syntes tydligt fram till 30 m där flera gatunivåer tycks flyta ihop till två kulturlager blandade med rustbäddsrester (L66 och L67). En av stockarna i A34 ligger i nivå med kul-

Figur 18. I A33 påträffades denna skadade tunntapp (ÖLMC4075:83), sannolikt en fragmentarisk så kallad ölthane.

lerstengsgatan. Detta skulle kunna innebära att det vid ca 23 m skett ett byte av tomtmark, och därmed väghållare, vilket också inneburit ett skifte av teknik. Detta fenomen är välkänt från andra undersökningar i Vintervadsgatan.

Under A37 fanns ytterligare en trögata. Denna bestod av brända plankor och syntes vid 23,2-24 m, vid 24,7-26 m och slutligen vid 27-28 m.

De två understa gatunivåerna, A39 och A40, påträffades båda i schaktbotten och har därför av naturliga skäl relativt fragmentariska utbredningar i profilen. Av A39 syntes kortare stycken vid 23,4-24 m, vid 24,8-26,1 m, ytterligare vid 27,2-27,6 m och slutligen vid 28,7-30,1 m där hela stockarna syntes i profilen. A40 syntes bara vid 28,9-30,1 m, där den tätt underlagrade A39.

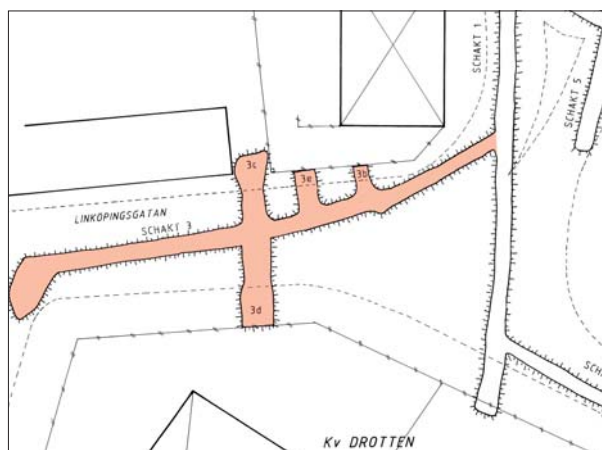
Delsträcka 3 sträckte sig från 33 m, där en sentida störning upphörde, och till schaktets slut vid 53 m. På grund av frost kunde inga profiler upprättas. Hela sektionen berörde gatumark som dokumenterades i plan i 3 nivåer. I nivå 1 påträffades bara en kortare sträcka bevarad gatuläggning mellan 47,8 och 50,6 m. Anläggning A44 var en välbevarad kavelbro som låg tvärs över schaktet utan att några ändrar syntes.

Bäst bevarad var nivå 2 där hela sträckningen mellan 33 och 53 m bestod av till största delen välbevarade gatuläggningar. I nivån fanns flera skiften mellan kavelbroläggning och kullerstensläggning, alltså det för Vintervadsgatan klassiska fenomenet att varje väghållare själv valt material för sin del av gatan. Mellan 33 och 36,4 m fanns en kullerstensgata, A41, där, på ett parti, bottenskållor av slagg använts istället för stenar. Liksom för alla gatuanläggningar som påträffades hade den större bredd än schaktet och inga vägkanter syntes. Kullerstensgatan avlöstes av en välbevarad kavelbrogata, A42, fram till 41,8 m där en ny kullerstensgata, A43, tog vid. Denna avlöstes i sin tur av en ny kavelbrogata, A45, som sträckte sig till schaktets slut vid 53 m.

Nivå 3 bestod av en enda kavelbrogata, A46. Den sträckte sig från 40,8 m och fram till 51 m. Gatuläggningen var i stora partier svårt skadad av brand. Denna hade främst skadat överliggarna och skonat de grövre underliggarna. De brända stockarna hade täckts över med ett lager grus (släckning?) och de övre nivåerna låg på samma plats direkt ovanför vilket tydde på ett snabbt återuppbyggande efter en brand.

Schakt 3

Schakt 3 sträckte sig från schakt 1 och västerut längs med Linköpingsgatan där det löpte en aning snett över gatans bredd. Från schaktet gjordes tre anslutningsschakt in till fastighetsgränserna i kv Vintervadet (schakt 3b, 3c och 3e) medan ett anslutningsschakt grävdes till kv Drottén (schakt 3d). Schaktet

Figur 19. Schakt 3.

var 45 m långt och berörde i sin helhet bevarade kulturlager. De påförda lagren var 0,3-0,6 m tjocka och de uppmätta kulturlagren 1,0-1,3 m tjocka. Mot slutet av schaktet, från 36 m, avtog kulturlagertjockleken och bara ett 0,5 m tjockt omblandat kulturlager återstod. Här framkom också orörd blålera på en nivå av 1,2-1,4 m under dagens markyta. I början av schaktet var kulturlagren skadade av en tidigare rörgrav i den norra halvan, innebärande att profilen ritades på den södra sidan.

Profilen omfattade i sin helhet gatumark och minst fem nivåer uppmättes. Tydligast är anläggningarna djupast ned i profilen. Detta gäller särskilt den lägsta nivån, nivå 5. A48 var en vällagd kullerstensgata som utgjorde schaktbotten från 0-18 m. Den fortsatte sedan fram till 24 m med en vällagd stenläggning av jämnstora stenar. Vid 24 m blev den istället bågformad och var byggd av 0,2-0,6 m stora stenar. Anläggningen liknade här närmast en husgrund. Den fortsatte fram till 28 m där en kavelbrogata, A49, tog vid. Denna bestod av en kraftig rustbädd, med bara fragmentariskt bevarade brokavlar. Den sträckte sig fram till 35,8 m där alla gatuläggningar upphörde.

I nivå 4 fanns en gatuläggning, A47, som bestod av en kraftig rustbädd och en endast fragmentariskt bevarad kavelbro (en enda underliggare är bevarad). Den sträckte sig från 0-24 m där den försvann in mot den underliggande A48 som här bågnade uppåt. Nivån saknades därefter i den fortsatta profilen.

I nivå 2 och 3 var gatuläggningarna fragmentariskt bevarade i sin helhet. I nivå 3 kunde endast en kort sträcka kullerstensgata, A51, iakttas mellan 7,2 och 8,2 m. I nivå 2 låg A50, en likadan kullerstensgata som A51, direkt ovanpå denna med ett gödsellager mellan. A50 var dock bättre bevarad och sträckte sig fram till 9,2 m. Därefter kunde gatunivån iakttas i flera korta sträckor, A52, fram till 35,8 m. Gatan bestod av en oftast inkomplett kullerstensgata med en rustbädd under. Den fanns vid 17-19,1 m, vid 20,2-22 m och vid

30,4-35,8 m. Gatunivå 2 intog ett efterhand allt högre läge i kulturlagren och låg på slutet högst av de bevarade lagren. Mellan 37,5 och 39 m fanns ytterligare en dåligt bevarad kavelbrogata, A53, på denna nivå.

Nivå 1 bestod av två anläggningar, A54 och A55. Av dessa var A54 en kortare sträcka, 14-16,1 m, relativt dåligt bevarad kullerstengsgata i sättsand. A55 var en grusad gata som dök upp på fem olika sträckor (20,5-21,5 m; 27,6-28,4 m; 31-33,2 m; 34,3-35,1 m och 36,1-41,6 m). Den sista sträckan innebär att A55 var den enda av gatanläggningarna som passerade punkten 35,8 m där alla andra avbröts.

Vid 35,8 m stod en påle nedslagen mot vilken alla gatuläggningar stannade. På andra sidan pålen fanns endast omblandade kulturlager. En fragmentarisk gata återkom i nivå 2 vid 37,8 m. De omblandade lagren kan utgöra resterna av en avfallsbinge, A56, som i så fall har haft en stenlagd andra sida.

Mellan 39 och 42 m fanns bara omblandade kulturlager som snabbt minskade i mäktighet ned till 0,4 m.

De många gatuläggningarna visar tydligt att schakt 3 i stort sett i sin helhet kommit att beröra den medeltida Linköpingsgatan och utfarten från staden. Gatan visar här samma tendens som den närliggande utfartsgatan Pingränd, som undersöktes 1994 (Hörfors 2007) där också kulturlagren tunnade ut efterhand och där avfallgropar låg utmed gatan.

Schakt 3b

Schaktet var 2 m långt och 1 m brett och bildade anslutning från schakt 3 till fastigheten Vintervadet 1. Profilen ritades in mot fastigheten och var 1,3 m djup varav 0,5 m var kulturlager. Resten var fyllmassor och moderna gatunivåer.

Överst fanns en modern grusad gatunivå, A57. Den följdes av 0,7 m tjocka fyllmassor. Under dessa fanns en stenlagd gatunivå, A58, motsvarande nivå 2 i schakt 3. Under gatan fanns två olika kulturlager. Kulturlagerbotten nåddes inte.

Schakt 3c

Schakt 3c var ytterligare ett anslutningsschakt in till kv Vintervadet. Schaktet var 3,5 m långt och 2 m brett. Profilen ritades längs västra schaktkanten. Schaktdjupet var 1,5 m utom längst in mot fastigheten där djupet var 2,2 m. Kulturlagrets mäktighet var 1,2 m och kulturlagerbotten uppnåddes inte annat än på djupaste punkten längst in i schaktet. Lera som föreföll opåverkad påträffades på en liten yta. Det totala kulturlagerdjupet var på detta ställe 1,6 m. Kulturlagren täcktes av ett 0,5 m tjockt lager fyllnadsmassor.

Gatuläggningar dominerade även denna profil. Både A47 och A48 från schakt 3 fortsatte in i schakt 3c. A47 in till 2,8 m och A48 in till 4 m. De ersattes av ett lerigt kulturlager. Ytterligare en gatunivå fanns

eventuellt i form av det tunna L3, som hade karaktären av en rustbädd.

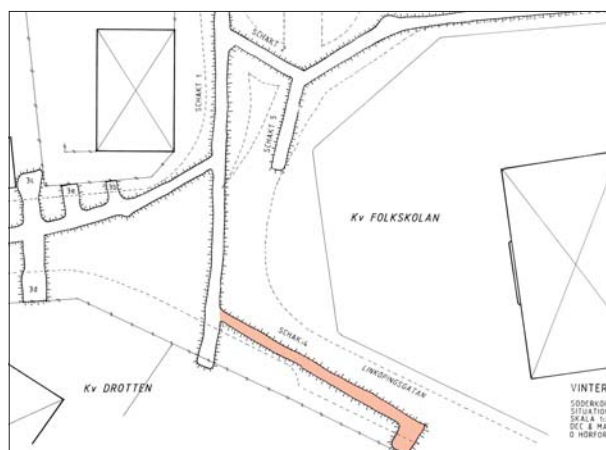
Bara 1 m under markytan fanns en urholkad stock, A59, troligen en vattenledning. Den kan knappast ha legat så grunt under markytan ursprungligen, eftersom 1 m inte är frostfritt djup. Halva djupet utgjordes dessutom av senare påförda massor. Stocken måste alltså ha rubbats ur ursprungligt läge och dumpats här.

Schakt 3d och 3e

Dessa schakt omfattade bara störda massor och någon dokumentation upprättades inte.

Schakt 4

Schakt 4 var 25 m långt och sträckte sig i Linköpingsgatan mot sydöst från schakt 1. Uppmätbara kulturlager påträffades på de första tio metrarna av sträckningen. De påförda fyllnadslagren var mellan 0,6 och 0,8 m tjocka och de uppmätta kulturlagren var mellan 1,0 och 1,3 m tjocka. Kulturlagerbotten uppnåddes inte.

Figur 20. Schakt 4.

Även på denna sträcka berörde schaktet den medeltida Linköpingsgatan och fyra gatunivåer påträffades. Den översta nivån bestod av vad som huvudsakligen var en rustbädd, A60. På ett par ställen fanns enstaka stockar kvar som visade att det varit en kavelbrogata här. Gatan var synlig mellan 2 och 10 m. På nivå 2 påträffades en välbevarad kavelbrogata, A61, som låg snett över schaktet. Resterande gatuläggningar bestod av två rustbäddar, A62 och A63. Endast en brokavel återstod på A62. I övrigt fanns bara ris och pinnar.

Vid 10 m fanns en krans av nedslagna pålar, A65. Mellan anläggningarna syntes svarta homogena kulturlager mellan varje nivå.

Schakt 5

Schakt 5 var en elva m lång förlängning på schakt 2b. Schaktet berörde endast omrörda massor och någon dokumentation upprättades inte.

Figur 21. Schakt 5.

Fyndmaterial

Fyndmaterialet är relativt litet och består av 105 fyndposter. Detta beror på att schakten grävdes under mycket svåra väderförhållanden. Schakten togs upp med maskin till dess att anläggningar som behövde prepareras fram framkom. Hackbord eller såll användes inte. Fynden är därför huvudsakligen profilynd eller fynd från de anläggningar som framprepareras. Fynden har delats in efter de fyra anläggningsnivåerna som var gemensamma för alla schakten. Det bör därmed finnas kronologiska skillnader i materialet.

Fyra kategorier fynd dominerar helt materialet, keramik med 31 poster, skomakeriavfall med 25 poster, metallfynd med 19 poster samt kammakeriavfall med 8 poster. Övriga 13 fyndkategorier förekommer endast en eller två gånger.

Figur 22. Hästsko (ÖLMC4075:44).

Nivå 1

Metallföremålen representerades i första hand av hästutrustning, vilket var förväntat i gatumiljö. Här ingår tre fynd av hästskosöm och ett av en hel hästsko. Hästskon är av eftermedeltida typ. Övriga föremål var ett ringbeslag och ett oidentifierbart järnbeslag. Slutligen fanns ett av Carl XI:s mynt, 1/6 öre präglat i Avesta mellan 1666 och 1687 (det exakta årtalet kan inte läsas). Myntet framkom vid framrensningen av husgrunden A20 och ger en antydning om dess ålder.

Keramiken omfattade elva poster med klar övervikt för typer som kan hänföras till 1500-tal och framåt. Det flesta var BII:4-keramik med klarglasyr (sex poster), vitleredekor (tre poster) och grönglasyr (en post). Övriga skärvor var en yngre rödgodsskärva utan glasyr (BII:3) samt en skärva av ett geneverkrus (CII).

Övriga fynd inkluderade två poster läderspill från skomakeri och lika många poster ben från kammakeri. En skärva fönsterglas till ett blyinfattat fönster, en kritpipa och tre fynd av ben från kött djur.

Sammantaget pekar dateringarna av föremålen på en relativt framskriden period ca 1500-1700-tal.

Nivå 2

Nivå 2 innefattade ett ensamt metallföremål, en halv hästsko av typ 4 som i engelskt material dateras till 1400-1500-tal (Clark 1995:97).

Keramiken omfattade bara sex fyndposter. Fem av dessa innehöll BII:4-keramik, fyra poster med klarglaserade skärvor och en med en grönglaserad skärva. Den sjätte posten utgjordes av CI-gods.

Skomakeriavfallet bestod av tre fyndposter och kammakeriavfall av en. Bland övriga fynd ingick en slagklubba av trä, en plommonkärna samt slagg.

Figur 23. Mynt (ÖLMC4075:43) slaget för Carl XI 1666-86.

Figur 24. Slagklubba (ÖLMC4075:67) av trä.

Trots ett mycket litet fyndunderlag ger nivå 2 ett äldre intryck än nivå 1. De daterande föremålen är hästskon samt i viss mån keramiken som dock måste dateras som massmaterial, i detta fall är det ett alltför litet underlag. En datering till senmedeltid-1500-tal är dock inte orimlig.

Nivå 3

Metallföremålen uppgår till åtta stycken. De består av en vanlig slidkniv, ett remändebeslag med kvarsitande läderrester (sannolikt ett bälte), de sedvanliga båtnitarna och spikarna samt något som ser ut som ett draghandtag. Av brons var en skadad ölhane och en rund kula eller kåpa. Slutligen fanns ett föremål vars funktion inte kunde bestämmas.

Figur 25. Rekonstruktion i papper av en liten barnstövel, fynd ÖLMC4075:15.

Figur 26. Remändebeslag (ÖLMC4075:4) med kvarsitande läder. Troligen rester efter ett bälte.

Keramikmaterialet omfattar nio fyndposter varav sju består av klarglaserade BII:4-skärvor. Två fyndposter är äldre och innehåller yngre svartgods (BI:1) och grönglaserad BII:4-keramik.

Skomakeriavfallet ökade både i antal fyndposter (sju st) och till antalet fragment i varje enskilt fynd. En liten barnstövel kunde helt rekonstrueras som en pappersmodell i skala 1:1. Kammakeriavfallet uppgick till fem poster vilket är mer än hälften av alla fynd av denna kategori som gjordes.

De övriga fynden innehöll dels naturmaterial som näver och tagel men också ett bryne, ett halvt trälock samt slag.

Sammantaget blir dateringsunderlaget svagt, senmedeltid är dock sannolikt.

Nivå 4

I nivå 4 var metallfynden få. Gruppen omfattar två spikfynd samt ett obestämbart beslag. Keramikfynden uppgår bara till fem poster, samtliga bestående av klarglaserade BII:4-skärvor. Betydligt bättre företrädare är fynden av skomakeriavfall som dels blir fler (13 st) och dels innehållsrikare medan kammakeriavfall helt saknas. Bland övriga fynd förekom två stavar till laggade träkärl, en barkbåt samt ben och slag.

Figur 27. Skomakeriavfall (ÖLMC4075:32). Sula till en barnsko samt fragment av ovanläder och bes.

Figur 28. Stav (ÖLMC4075:103) till ett stort men lågt laggkärl.

Dateringsunderlaget i nivå 4 blir dock alldeles för vagt för slutsatser.

Sammantaget kan fyndmaterialet inte på egen hand datera de olika anläggningsnivåerna. De daterande föremålen är till största delen av sådan karaktär att de bör datera som massmaterial och detta kan inte bli fallet med så få fyndposter som det här är fråga om. Klart är dock att nivå 1 är tydligt yngre än de andra nivåerna som dock inte kan skiljas från varandra kronologiskt.

Geografiskt förekommer samtliga fyndkategorier i stort sett i alla schakt. Skomakeriavfallet är huvudsakligen koncentrerat till de lägre nivåerna av schakt 1 och 2b, medan kammakeriavfall endast förekom i schakt 1. Att skomakeriavfall hittades i Vintervadsgatan är föga överraskande, dels med tanke på att gatan är föga hette Skomakargatan och dels med tanke på den stora mängd liknande avfall som togs tillvara vid den stora undersökningen i Vintervadsgatan på 1980-talet. Kammakeriavfallet är däremot koncentrerat till schakt 1 och vätter in mot kv Vintervadet och kan antyda sådan verksamhet där.

Slutsatser

Det viktigaste resultatet av undersökningen var att det medeltida stadsområdet bör utökas till att omfatta hela det område som uppges vara bebyggt på stadskartan från år 1779. Stadsområdet bör dessutom följa Linköpingsgatan in till infarterna till industritomterna.

I schakt 1 kunde sträckningen på en gata som har löpt från Vintervadet och fram till Linköpingsgatan dokumenteras. Gatunivåerna var upp till fem stycken och grus-, sten- eller kavelbroläggningar avlöste varandra. I schaktet påträffades dessutom bebyggelse som kunde identifieras på stadskartan 1779 (tomt 19 i kv Folkskolan). Den understa nivån av bebyggelse kunde dateras till 1258 med hjälp av dendrokronologi, inget hindrar dock att det finns äldre bebyggelse-skikt längre ned i lagren. Fyndet tydde på kam- och skomakeriverksamhet.

I schakt 2 påträffades bebyggelse i minst tre nivåer som överensstämmer med tomt 17 i kv Gillet på stadskartan från 1779. Den översta bebyggelsenivån kan dateras tillsammans med fyndet av ett Carl XI-mynt till sent 1600-tal.

I schakt 2b kopplar schaktet ihop med Vintervadsgatan och här kunde upp till fyra nivåer gatuläggningar följas. I schakten fanns tydliga övergångar mellan kavelbro och kullerstensteknik, vilket visar att väghållaren själv hade rätt att avgöra vilket material som skulle användas. Ingenstans nåddes kulturlagerbotten och Vintervadsgatan har vid tidigare undersökningar visat sig ha mycket djupa kulturlager. I schaktet påträffades relativt mycket spill från skomakeriverksamhet vilket också stämmer med resultaten från den stora Vintervadsgateundersökningen på 1980-talet.

Schakt 3 följde Linköpingsgatans sträckning i utfarten från Vintervadsplan. Även här kunde ett stort antal gatuläggningar av olika karaktär dokumenteras. Kulturlagren avtog i mäktighet med avståndet från Vintervadsplan och de tydliga gatuläggningarna upphörde efterhand.

Schakt 4 följde Linköpingsgatans sträckning in mot staden och innehöll gatuläggningar främst av trä.

Fyndmaterialet omfattade 105 fyndposter vilket vid analysen visade sig vara för lite för att en ordentlig kronologisk analys skulle kunna göras.

Referenser

- Broberg B & Hasselmo M. 1978. Rapport. *Medeltidsstaden 5. Söderköping*. RAÄ och SHM 1978.
- Broberg B. 1994a. Rapport. Arkeologisk undersökning och antikvarisk kontroll. *Kv Folkskolan i Söderköping. Östergötland*. Söderköping kv Folkskolan 1 SR 120 medeltida kulturlager.
- Broberg B. 1994b. Rapport. Arkeologisk kontroll. *Kv Folkskolan 2 i Söderköping. Östergötland*. Söderköping kv Folkskolan 2 SR 123 medeltida kulturlager.
- Carlsson C. 2007. *Ett hus från franciskanerklostret i Söderköping*. Arkologisk efterundersökning/antikvarisk kontroll. RAÄ 14. Kv Hospitalsstugorna 2. Söderköpings stad och kommun, Östergötlands län. Rapport ÖLM 2007:65.
- Clark J (red). 1995. *The medieval horse and its equipment*. Medieval finds from excavations in London. Museum of London.
- Douglas M. 1989. Myntfynd från Söderköping. Ur: *Östergyllen*. Årsbok för Östergötlands länsmuseum 1989.
- Hasselmo M. 1986. Preliminär rapport. Arkeologisk undersökning Vintervadsgatan, Söderköping, Östergötland.
- Hedvall R. 1991. Arkeologisk förundersökning. Östergötland. Söderköping. Kv Drotten 8. Fornlämning 14. RAÄ-UV Rapport.
- Hedvall R. 1998. *Sentida fyllmassor på gränsen mellan Söderköping stad och landsbygd*. Arkeologisk förundersökning i samband med schaktningar för telekabelbyte i Kvarnvägen, Linköpingsgatan och kv Drotten, RAÄ 14, Söderköpings stad och kommun, Östergötland.
- Hörfors O. 2007. *Tre undersökningar i Drothemsgatan*. Arkeologiska undersökningar. RAÄ 14. Söderköpings stad och kommun. Östergötlands län. Östergötlands länsmuseum, avdelningen för arkeologi. ÖLM Rapport 2007:92.
- Lindahl A. 1969. Arkeologiska reportage från det medeltida Söderköping. I: *Östergötland 1969*.
- Lundberg A. 2005. Rapport. *Mer plats för lek*. Arkeologisk förundersökning, kv Norrtull 19, Söderköpings stad och kommun. Östergötland.
- Lundberg E. 1928. *Topografiska stadsundersökningar 1*. Söderköping KVHHA.
- Tesch S. 1985. Rapport. *Kvarteret Folkskolan i det medeltida Söderköping*. En stadsarkeologisk undersökning 1980.
- Tesch S & Hasselmo M. 1987. Söderköping. I: *7000 år på 20 år*. RAÄ-UV Sthlm.
- Wastesson Jonsson A. 1992. Rapport. *Kv Drotten 30 (fd 1, 2, 3, 7)*. Fornlämning nr 14. Söderköpings stad Östergötland.
- Willmin A. 2007. Rapport. *Smide i kvarteret Gillet. Specialregistrering och granskning av arkeometallurgiskt material*. Rapport UV-GAL 2007:2.
- Zerpe L. 1995. Arkeologisk provundersökning. Kvarteret Drotten 8, Söderköping, Östergötland. RAÄ-UV Linköping 1995:50.
- Zerpe L. 1996a. *Drothemsgatan. Medeltida kulturlager*. Arkeologisk undersökning. Drothemsgatan. Söderköping. Östergötland. RAÄ UV-Linköping 1996:57.
- Zerpe L. 1996b. *Folkskolegatan. Medeltida kulturlager*. Folkskolegatan, Söderköping, Östergötland. RAÄ UV-Linköping 1996:58.
- 1918-1919. *Gamla Svenska Städer. Häfte 6*. Odenqvists grafiska aktiebolags förlag. Stockholm.

Slutredovisningar

- Beronius L & Johnsson M. 1986. Kv Norrtull 2.
- Feldt A-C. 2005. Hospitalsgatan och Vintervadsgatan mellan kv Gillet och kv Hertigen 3.
- Schönbeck M. 1995. Kv Vintervadet 3.
- Schönbeck M. 1995. Hospitalsgatan/Linköpingsvägen.

Tekniska uppgifter

Lokal	Vintervadsplan Vintervadsgatan Linköpingsgatan
Kommun	Söderköping
Landskap	Östergötland
Ekonomiska kartans blad	086 65 (8G 5f Drothem)
Koordinater	X6584300, Y1529800
Koordinatsystem	Utifrån Söderköpings kommuns grundkarta
Höjdsystem	Meter över havet efter inmätt punkt på sockeln till bostadshuset i kv Hospitalsstugorna 5
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning
Länsstyrelsens beslut	-
Länsstyrelsens dnr	220-12664-96
ÖLM dnr	721/96
ÖLM projektnr	6089
Uppdragsgivare	Söderköpings kommun
Kostnadsansvarig	Söderköpings kommun
Fältarbetsledare	Olle Hörfors
Personal	Suzanne Lundblad, Thomas Berglund, Marie Skoglund
Fältarbetstid	1996-12-01--1997-03-20
Totalt undersöktes	412 m ²
Fynd	ÖLMC4075:1-105
Foto	Svart/vita foto
Analyser	¹⁴ C och dendro
Grafik	Lasse Norr
Renritning	Suzanne Lundblad, Johan Levin, Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2008:60 © Östergötlands länsmuseum

I december 1996 inledde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning vid Vintervadsplan (tidigare kallat Hästtorget) i Söderköping. Arbetet föranleddes av nedläggning av nytt VA och slutfördes i mars 1997.

Denna del av staden har aldrig tidigare omfattats av någon större arkeologisk undersökning och den allmänna uppfattningen har varit att staden inte sträckt sig så långt västerut. Även stadskartan från 1702 visar att området då låg precis utanför stadsområdet.

Mindre delar av undersökningen berörde Vintervadsgatan och Linköpingsgatan där kulturlager tidigare har uppmätts. Före undersökningen kunde därför bevarade kulturlager endast förväntas i dessa sträckor.

Undersökningen visade att Linköpingsgatan varit stenlagd och sträckt sig förbi undersökningsområdet västerut. Undersökningen visade också att kvarteren Gillet och Folkskolan öster om undersökningsområdet ursprungligen sträckt sig betydligt längre ut mot väster och att stora delar av bebyggelsen legat ute i nuvarande Vintervadsplan. Ett flertal dendroprover togs på den bevarade bebyggelsen, men endast ett kunde dateras. Provet tillhörde det understa bebyggelseskiktet och kunde dateras till vintern 1257-1258.

I kvarteret Vintervadet, som liksom Vintervadsplan antagits ligga utanför den medeltida staden, påträffades också medeltida kulturlager, men inga konstruktioner.

Fynden utgjordes till stora delar av spill av bearbetat läder och horn från sko- och kammakeri. Något som inte är överraskande eftersom Vintervadsgatan i en del äldre källor kallas just Skomakaregatan. Fynden av läder var främst koncentrerade till Vintervadsgatans mynning i Vintervadsplan. Vid den stora Vintervadsgatuundersökningen på 1980-talet konstaterades likaså omfattande skomakeriaktivitet längs hela gatan.